

ОЛЕНА ПІДДУБНА
(Київ)

НОРМАТИВНО-ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО ДИТЯЧОГО ЦЕНТРУ «АРТЕК» (1925-2012 рр.)

Обґрунтовано теоретико-методологічні засади процесу становлення і розвитку «Артеку» як освітньо-виховної системи, враховано зміни політичної та соціально-економічної ситуації в країні, їх відображення в нормативно-законодавчому забезпеченні діяльності дитячого оздоровчого табору в період 1925-2012 рр.

Ключові слова: «Артек», дитячий санаторний табір, освітньо-виховна система, нормативно-законодавче забезпечення, процес, становлення, розвиток.

Актуальність наукової статті зумовлена необхідністю обґрунтування теоретико-методологічних засад процесу становлення і розвитку «Артеку» як освітньо-виховної системи в період 1925-2012 рр., що неможливо без урахування змін політичної та соціально-економічної ситуації в країні. Вони послідовно відображалися в розвитку нормативно-законодавчої бази функціонування дитячого оздоровчого табору. Окремі монографічні дослідження (Т. Джакаєва, А. Дібров, Б. Додонов, А. Мурашов, В. Свістов, В. Стрібук та ін.) та дисертаційні праці (Л. Іванова, С. Єрохін, Л. Кленевська, Є. Рибінський, А. Рябінін, М. Сидоренко, Р. Теплякова, А. Трофімюк та ін.) із проблем педагогічного і оздоровчого процесу в Міжнародному дитячому центрі «Артек» не дають цілісної картини його історичного шляху. Тому *метою наукової статті* є розкриття історичного процесу становлення «Артеку», виявлення особливостей та специфіки його розвитку на основі дослідження нормативно-законодавчої бази 1925-2012 рр.

Початок розбудові санаторно-курортної зони в Криму поклала Постанова РНК РРФСР про використання Криму для лікування трудящих від 20 грудня 1920 р. [1, арк. 66]. Циркулярним листом ЦК РТЧХ (Російське товариство Червоного Хреста) повідомлялося про рішення організувати Всесоюзний санаторій для піонерів і школярів (1925). У зв'язку з цим на засіданні РНК КрРФСР від 21 квітня 1925 р. було піднято питання про оренду земель радгоспу «Артек» та прийнято ухвалу: «Беручи до уваги необхідність постійної боротьби із соціальними хворобами серед дітей (туберкульозом) – запропонувати Кримвинправлінню здати ділянку в радгоспі Артек РТЧХ на орендних началах [2, арк. 65]. 14 травня 1925 р. із медичного відділу ЦК РТЧХ головному лікарю дитячого санаторію в Ай-Данилі Ф. Шишмарьову було направлено лист (№ 1142), яким під його «особисту відповідальність» дозволялося «відкрити дитячий піонерський табір РТЧХ в Артеку». На ремонт і обладнання табору переказано 18 000 руб., із розрахунку 4 200 руб. – на щомісячні витрати. Ф. Шишмарьов отримав можливість самостійно набирати персонал, за виключенням вихователів, яких передбачалося направити з Москви [3, арк. 16]. Наприкінці травня 1925 р. Ф. Шишмарьову було надіслано заплановані кошти для облаштування піонерського табору на 80 чоловік, з яких 10 місць надавалося піонерам Криму, інші було розподілено між Москвою, Ленінградом, Іваново-Вознесенськом та ін. містами [4, арк. 18]. Московському, Ленінградському, Іваново-Вознесенському і Самарському губкомам РЛКСМ, губернським відді-

лам охорони здоров'я та відділенням Російського Товариства Червоного Хреста перелічених губерній направлявся лист із рішенням про відкриття табору-санаторію в Криму (Артек поблизу Гурзуфа) для піонерів з ослабленим здоров'ям. Крім медичних показників, висувалися вимоги: «1) відбирати з промислових губерній виключно дітей робітників від станка; 2) із Самарської губернії – дітей виключно селян від сохи» [5, арк. 9-10].

У 1927 р. у доповіді на нараді правління Червоного Хреста прозвучало, що «Артек» є і оздоровчим центром, і установою, на прикладі якої має «будуватися робота на місцях». «У цьому році, – зазначалося далі, – побудовано 10 таборів у різних місцях Союзу, при цьому кращої похвали для таборів представники нашого Товариства не могли знайти, ніж порівняти його з Артеком» [6, арк. 34].

Розбудова санаторного табору активно продовжувалася. Так, у 1928 р. був підписаний договір із Крименерго на електрифікацію «Артека». Президія Кримського обласного комітету остаточно закріпила за ним земельний наділ урочища. Період 1928-1930 рр. став також початком розповсюдження педагогічного досвіду Артеку. В цей час до табору планують екскурсії для кримських організацій із метою знайомства з його досвідом і «засвідчення його значення як показового і всесоюзного» [7, арк. 29]. Улітку 1930 р. у проекті Постанови Президії ЦБ ДКО, ЦК ВЛКСМ і Президії ЦК Червоного Хреста РРФСР «Про перспективи роботи санаторного табору піонерів ім. З. П. Соловйова в Артеку» відмічалося: «Артеківський сантабір (...) став установою, за зразком якої у країні будуються аналогічні установи». Серед його завдань: «а) проведення поглибленої, пов'язаної з науковими дослідженнями (...) діяльності табору роботи з оздоровлення піонерів у єдності з розгорнутою в рамках санаторного режиму політико-виховною і суспільно-трудовою роботою» на основі принципу політехнізму; «б) досвід Артеку має поширюватися в усіх санаторних таборах і дитячих оздоровчих установах» [8, арк. 32-34]. Президією було заплановано довести з травня 1931 р. щомісячну кількість піонерів до 500 осіб, зимового санаторію – до 125. У 1933 р. планували щомісячне обслуговування 1000 дітей.

Ювілейне літо 1930 року (5-річчя «Артеку») стало переломним щодо планів переструктурування його діяльності. Проект постанови Президії ЦК РТЧХ про перспективи установ ЦК в Криму в частині щодо установ РТЧХ в «Артеку» розглядав можливість його перетворення на комбінат установ, поєднаних між собою загальними завданнями: а) розроблення режиму табору і методики піонерської політико-виховної і оздоровчої роботи в умовах санітарних і масових оздоровчих таборів і загонів; б) підготовка кадрів табірних працівників; в) підготовка активних працівників РТЧХ у піонерських організаціях.

Президією ЦК було визнано неузгодженість керівництва «Артеком» із трьох центрів: ЦК РТЧХ, ЦБ юних піонерів і Кримського обласного комітету. Надалі управління установами «Артеку» планувалося здійснювати директивно через ЦК РТЧХ і ЦБ юних піонерів (у частині політико-виховної роботи) і оперативно через Кримський обласний комітет РТЧХ та обласне Бюро юних піонерів: «Обласні організації ОК РТЧХ і обласні бюро юних піонерів, всіляко сприяючи роботі установ в Артеку, повинні безпосередньо оперативно керувати їх діяльністю на основі директив центру, здійснювати фактичну перевірку матеріально-фінансових справ» [9, арк. 29]. Отже, керівництво діяльністю Артека було суто централізованим, робота чітко контролювалася і на місцевому рівні.

Щороку «Артек» суттєво розбудовувався, удосконалювалася його структура, поліпшувалися умови перебування дітей (Постанова Президії ЦК РТЧХ від 7 жовтня 1931 р. [10, арк. 34]). Намічені дії були підтверджені Постановою ЦК ВЛКСМ 1932 р. про створення в «Артеку» підсобного господарства. Наступною Постано-

вою ЦК ВЛКСМ про роботу піонертабору «Артек» від 8 грудня 1934 р. визначалися перспективні напрями його розвитку. До початку літнього сезону 1935 р. планувалося забезпечити табір новою постільною і натільною білизною; змінити різнотипні ліжка, столи й стільці, досягти зразкового обслуговування піонерів на евакопункті та впорядкувати перевезення дітей на автомобілях. Передбачалося обладнати в Артеку медичні кабінети (рентгенівський, стоматологічний і медлабораторію), укомплектувати медичний штат табору кращими лікарями і медсестрами. Приймалася ухвала з проханням до РНК СРСР: «а) прирівняти табір «Артек» за забезпеченням до курортів урядового значення; б) закріпити за «Артеком» земельні площі й лісові фонди для курортних парків у межах між Суук-Су і Аю-Дагом; в) установити 50 % знижку на залізничний транспорт для піонерів до Артеку і на зворотній шлях» [11, арк. 10-12].

Розвиткові «Артеку» завжди приділялася значна увага на державному рівні. У 1935 р. табір відсвяткував 10-річний ювілей (Постанови Уряду СРСР за підписом В. Куйбишева про святкування 10-річчя Артеку, Раднаркому СРСР за підписом В. Молотова «Про проектування і будівництво Великого Артеку»). Незмінним було й піклування про персонал табору. Для вожатського складу встановлювалася офіційна заробітна платня: 400 руб. для тих, хто працює цілий рік і 350 руб. – за роботу в літній період. Кращим вожатим виділялося 11 путівок в будинки відпочинку і санаторії, кошти для екскурсійних заходів. За погодженням із ЦК ВЛКСМ в таборі передбачалася організація школи для вожатих [12, арк. 8].

Початок 1937 року позначився Постановою РНК СРСР, якою офіційно підтверджено статус «Артека» як санаторного табору. Вирішено питання про його передачу у відання Наркомату охорони здоров'я СРСР [13, арк. 2].

У зв'язку з воєнними подіями 1941 р. знову змінювалося підпорядкування «Артеку», його було передано у відання Головкурупра (Головного управління курортів і санаторіїв країни). З 1942 р., у період евакуації табору (Сталінградська область, Алтайський край), артеківці повністю перейшли на самообслуговування, доглядали поранених [14, арк. 107а]. Ця самовіддана діяльність не залишилася непоміченою Урядом. 26 лютого 1943 р. було отримано Вищу Урядову телеграму: «Алтайський край, Білокуруха, піонерам Всесоюзного санаторного піонерського табору «Артек» імені Молотова. Дякую піонерам Всесоюзного піонерського табору «Артек» ім. В.М.Молотова за турботу про Червону Армію. Прийміть моє гаряче вітання і подяку Червоної Армії. І. Сталін» [15, арк. 11].

Відновлення «Артеку» в колишньому статусі засвідчила Постанова Бюро ЦК ВЛКСМ «Про відновлення роботи Всесоюзного піонерського табору «Артек» (1944). Вийшов Наказ Міністерства охорони здоров'я СРСР про передачу Артеку Будинку відпочинку «Колгоспна молодь». РНК СРСР прийнято постанову «Про заходи з відновлення Всесоюзного санаторного піонерського табору «Артек» ім. В. М. Молотова»: «Зобов'язати Наркомат охорони здоров'я СРСР відновити в Криму Всесоюзний санаторний піонерський табір «Артек» ім. В. М. Молотова, розгорнувши в ньому з 15 серпня 1944 р. 500 ліжок і з 1 січня 1945 р. 1000 ліжок». Підпис заступника Голови РНК СРСР В. Молотова [16, арк. 93-94].

13 вересня 1945 р. у зв'язку із 20-річним ювілеєм «Артеку» вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР, яким за видатні заслуги в справі оздоровлення й виховання піонерів і школярів Всесоюзний санаторний піонерський табір «Артек» нагороджувався орденом Трудового Червоного Прапора. Підпис: Голова Президії Верховної Ради СРСР – Калінін [17, арк. 79].

У 1947 р. вийшла Постанова Секретаріату ЦК ВЛКСМ про затвердження «Положення про управління Всесоюзних піонерських таборів «Артек» імені В. М. Молотова», за якою кожний табір визначався самостійною госпрозрахунковою оди-

ницею із завершеним балансом і власною бухгалтерією. Поступово змінювалося і внутрішнє життя табору, підходи до виховання й оздоровлення дітей. У 1954 р. Постановою Секретаріату ЦК ВЛКСМ було відмінено окремі й запроваджено змішані (для дівчат і хлопців) ланки, загони і дружини «Артеку». Постановою Ради Міністрів СРСР табір переводився на держбюджет.

У 1954 р. Крим територіально було передано Українській РСР. Наказом Міністерства охорони здоров'я СРСР № 60 від 1956 р. «Артек» переходив у відання Міністерства охорони здоров'я УРСР. 6 листопада 1957 р. Постановою Ради Міністрів УРСР Всесоюзному Ордену Трудового Червоного Прапора піонерському табору «Артек» присвоєно ім'я В. І. Леніна [18, арк. 32]. Постановою VIII Пленуму ЦК ВЛКСМ «Артеку» присвоєно міжнародний статус.

1970-і роки стали символічними і найпродуктивнішими в роботі Артеку. 13 грудня 1972 р. табір нагороджений Ювілейним Почесним знаком ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦСПС, у 1975 р. отримав Орден Дружби Народів, персональні нагороди вручено 50 співробітникам табору; 1978 року – Свідоцтво про відкриття малої планети і присвоєння їй імені «Артек».

Особливі зміни в житті «Артеку» розпочалися у зв'язку з трансформаційними процесами в СРСР 1990-х років. У 1995 р. Державне підприємство України «Міжнародний дитячий центр «Артек» розпорядженням Ялтинського міськвиконкому отримав Свідоцтво про державну реєстрацію із зазначенням державної форми власності та юридичної адреси [19, арк. 26].

9 листопада 2006 р. підписано Угоду між урядом України та Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) про надання Державному підприємству України «Міжнародний дитячий центр «Артек» статусу Центру під егідою ЮНЕСКО. Передбачалося, що Центр займається розробленням та впровадженням програм усебічного розвитку юнацтва «за рахунок створення сприятливої атмосфери для спілкування та позитивної і творчої суспільної взаємодії». Програми включають проведення навчально-практичних занять, уроків майстерності й семінарів, створення спільних цільових груп, організацію спортивних змагань, концертів і вистав, а також проведення художніх, декоративно-прикладних мистецьких виставок та інших культурних заходів.

«Артек», завжди підтримуваний Урядом у своїй діяльності, не залишився без державної опіки і на початку нового століття. У 2009 р. вийшов Закон України «Про державну підтримку та особливості функціонування дитячих центрів «Артек» і «Молода гвардія» [20, арк. 85-88].

Отже, дослідження дозволило дійти таких висновків. В історії розвитку Міжнародного дитячого центру «Артек» неодноразово змінювалося його відомче підпорядкування. З'ясовано, що наказами, постановами, рішеннями державних, відомчих структур регулювалися такі напрями розвитку «Артеку»: 1) реформування структури; 2) проектування розвитку табору; 3) фінансування та матеріальне забезпечення; 4) формування кошторисів; 5) регулювання розподілу дитячих путівок; 6) формування земельних територій; 7) проектувально-будівельні роботи; 8) планування освітньо-виховної діяльності; 9) управління процесом кадрового забезпечення; 10) регулювання міжнародної і проектно-фестивальної діяльності; 11) контроль за діяльністю табору; 12) оздоровчо-лікувальні, санаторні функції, режим та харчування; 13) підготовка вожатих; 14) державна підтримка та збереження як державної некомерційної установи.

Аналіз архівних документів дав також можливість встановити офіційні зміни назв піонерського табору «Артек» у хронології його розвитку. Системний аналіз літературних та архівних джерел дозволив прослідкувати присудження урядових

нагород, якими було відмічено результативну оздоровчу, виховну, освітню, добротворчину роботу та міжнародну діяльність «Артека».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 1, оп. 1, спр. 1. Постановление СНК об использовании Крыма для лечения трудящихся, 21 декабря 1920 г., л. 1 – 66.
2. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 1, оп. 1, спр. 1. Выписка из протокола № 25 заседания Совета Народных Комиссаров К. С. С. Р., 21 апреля 1925 г., л. 1 – 66.
3. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 1, оп. 2, спр. 2. Главному врачу Детсанатория РОКК в Ай-Даниле Ф. Ф. Шишмареву, 14 мая 1925 г., исх. № 1142, л. 1 – 19.
4. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 1, оп. 1, спр. 2. Уполномоченному РОКК по Крыму Тов. Биркенгофу, май 1925 г., № 1144, л. 1 – 19.
5. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 1, оп. 1, спр. 2. Московскому, Ленинградскому, Иваново-Вознесенскому и Самарскому губкомам ВЛКСМ, оздравдетам, губздравам и отделениям Российского общества Красного Креста перечисленных губерний, июнь 1925 г., л. 1 – 19.
6. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 1, оп. 1, спр. 1. Стенограмма Совещания в Красном Кресте по вопросу об Артеке и об Алуштинском доме отдыха вожатых, 19 ноября 1927 г., л. 1 – 63а.
7. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 2, оп. 1, спр. 1. Протокол № 1 совещания работников Крымского ОК РОКК, 27 февраля 1930 г., л. 1 – 34.
8. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 2, оп. 1, спр. 1. Проект постановления Президиума Ц.Б.ДКО, ЦК ВЛКСМ и Президиума ЦК Красного Креста РСФСР о перспективах работы санаторного лагеря пионеров им. З. П. Соловйова в Артеке, середина 1930 г., л. 1 – 34.
9. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 2, оп. 1, спр. 1. Проект постановления Президиума ЦК РОКК о перспективах работы оздоровительных учреждений ЦК в Крыму, 20 августа 1930 г., л. 1 – 34.
10. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 2, оп. 1, спр. 1. Постановление Президиума ЦК РОКК по докладу о Крымских учреждениях ЦК РОКК, 7 октября 1931 г., л. 1 – 34.
11. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 2, оп. 1, спр. 1. Постановление ЦК ВЛКСМ о работе пионерлагеря «Артек». Утверждено бюро ЦК ВЛКСМ 11.12.1934 г., протокол № 162, п. 8, 8 декабря 1934 г., л. 1 – 34.
12. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 2, оп. 1, спр. 1. Проект Решения Президиума Исполкома СОКиКП, 23 сентября 1935 г., л. 1 – 34.
13. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 3, оп. 1, спр. 1. О передаче пионерского лагеря «Артек» из системы Союза Общества Красного Креста и Красного Полумесяца в ведение Наркомздрава СССР. Опросом членов СНК СССР (в круговую), январь 1937 г., л. 1 – 2.
14. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 4, оп. 1, спр. 1. Народный Комиссариат здравоохранения СССР. «Главкурсанупр». Управление Всесоюзного санаторно-пионерского лагеря «Артек» им. В. М. Молотова. Начальнику Главкурсанупра Наркомздрава СССР тов. Школьникову М. А., 22 сентября 1942 г., л. 1 – 118.
15. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 4, оп. 1, спр. 2. Высшая правительственная. Алтайский край Белокуриха пионерам Всесоюзного санаторного пионерского лагеря «Артек» имени Молотова. И. Сталин, 26 февраля 1943 г., л. 1 – 11.
16. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 4, оп. 1, спр. 1. Совет Народных Комиссаров Союза ССР, Постановление № 1065 «О мероприятиях по восстановлению Всесоюзного санаторного пионерского лагеря «Артек» им. В. М. Молотова», Москва – Кремль, 11 августа 1944 г., л. 1 – 118.
17. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 4, оп. 1, спр. 1. Указ Президиума Верховного Совета СССР, Москва – Кремль, 13 сентября 1945 г., л. 1 – 118.

18. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 5, оп. 1, спр. 1. Постановление Совета министров УССР, 6 ноября 1957 г., л. 1 – 32.

19. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 8, оп. 1, спр. 1. Автономная Республика Крым, Ялтинский городской совет народных депутатов, Исполнительный комитет. Свидетельство о государственной регистрации предприятия, серия ОКР, № 16502790, 21 июня 1995 г., л. 1 – 725.

20. Архів «Міжнародного дитячого центру «Артек». Ф. 8, оп. 1, спр. 1. Закон України «Про державну підтримку та особливості функціонування дитячих центрів «Артек» і «Молода гвардія», № 906-VI, 3 лютого 2009 р., арк. 1 – 725.

ЕЛЕНА ПОДДУБНАЯ

НОРМАТИВНО-ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО ДЕТСКОГО ЦЕНТРА «АРТЕК» (1925-2012 гг.)

Выявлены теоретико-методологические основы процесса становления и развития «Артека» как образовательно-воспитательной системы, учтены изменения общественно-политической и социально-экономической ситуации в стране, их отражение в нормативно-законодательном обеспечении деятельности детского оздоровительного лагеря в период 1925-2012 гг.

Ключевые слова: «Артек», детский санаторный лагерь, образовательно-воспитательная система, нормативно-законодательное обеспечение, процесс, становление, развитие.

OLENA PIDDUBNA

REGULATORY AND LEGISLATIVE MAINTENANCE OF ACTIVITY OF THE INTERNATIONAL CHILDREN CENTRE “ARTEK” (1925-2012)

The theoretical and methodological basics of the process of the formation and development of “Artek” as the educational system were detected; the departmental subordination of the camp was opened; the governmental awards which were presented for the effective wellness, educational, charitable and international activity of “Artek” were considered; the features of the “Artek” activity during the Great Patriotic War were represented; the changes in the socio-political and socioeconomic situation in the country, their reflection in the regulatory and legislative maintenance of activities of the children wellness camp during the period of 1925-2012 were taken into account.

The conducted research allowed us to come to the conclusion, that in history of development of the International Child’s Centre “Artek” its department submission has been changing repeatedly. It is found out, that decisions by state, department structures regulated such directions of development of “Artek”: 1) structure reformation; 2) general planning of development of the camp; 3) financing and material providing; 4) estimates forming; 5) regulation of distribution of child’s tours; 6) landowning territories forming; 7) design-building works; 8) planning of educational and upbringing activity; 9) control of the process of career-oriented providing; 10) regulation of international and project-festival activity; 11) control of the activity of the camp; 12) health-curative (medical) and sanatorium functions, regime and feeding; 13) leaders (guides) training; 14) state support and conservation as public non-commercial institution.

It is set that under the UNESCO patronage the International Children Centre “Artek” develops and introduces the programmes of comprehensive development of youth by creation of favourable atmosphere for a communicational and positive creative public co-operation. The programmes include realization of educational-practical classes, mastering lessons and seminars, creation of general thematic groups, organization of sporting competitions, concerts and presentations, and also realization of the artistic, decorative arts exhibitions and other cultural events.

Keywords: “Artek”, children sanatorium camp, educational system, regulatory and legislative maintenance, process, formation, development.

Одержано 19.03.2013, рекомендовано до друку 15.04.2013.